

Слижук О. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Запорізький національний університет

ПОШУКИ ГАРМОНІЇ ЗІ СВІТОМ У ФАНТАСТИЧНІЙ ПОВІСТІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ В. АРЕНЄВА “ДУШНИЦЯ”

Підлітковий вік у житті кожної людини – час пошуків істини, свого місця у світі, гармонії з ним. Художні твори, які порушують ці актуальні для сучасного юнацтва проблеми, викликають найбільший інтерес підліткової аудиторії. До таких творів належить і повість В. Арєнєва “Душниця”. Аналізові сучасної української прози для підлітків присвячені літературознавчі розвідки Т. Качак, В. Кизилової, Л. Овдійчук та ін., але твори В. Арєнєва потребують системних досліджень.

Мета статті – з’ясувати авторську позицію пошуку гармонійного співіснування людини й світу та її відображення у фантастичній повісті “Душниця” В. Арєнєва, призначеній для підліткового читання. Цей твір В. Арєнєва неможливо зрозуміти, лише проаналізувавши подієвий ланцюжок та характери дійових осіб. Повість справляє враження на читача глибиною, розмаїттям проблем та неоднозначністю їх осмислення й розв’язання.

Оповідь побудована як сукупність роздумів головного героя Сашка Турухтуна, його вчинків і пошуків на шляху морального й духовного зростання. Повсякчас перед Сашком та його ровесниками постає проблема морального вибору, так само як колись перед їхніми батьками й дідами. Проблема спротиву системі, яка обмежує свободу особистості, спричинює дисгармонію у стосунках, є центральною у повісті. Обмеження духовних поривань у земному житті для мешканців фантастичної країни, зображеної у творі, не закінчується. Після смерті їхні душі повинні вічно перебувати у своєрідних склепах для душ – “душницях”, своєрідних чистилищах.

Сашко Турухтун, головний герой твору, намагається зрозуміти моральний вибір свого діда, якого колись вважали військовим зрадником. Уся правда постає перед ним несподівано вже після смерті предка. В. Арєнєв не стільки розповідає про долю Сашкового діда, скільки про переживання самого Сашка, що є прийомом психологізму й надає повісті напруженості, фіксує увагу читача на роздумах головного героя про пошук істини й гармонії у стосунках з однолітками й старшим поколінням. Стосунки у класі, де навчається Турухтун-молодший є типовими для сучасної школи: немає взаємопідтримки, клас умовно поділений на окремі групи, між якими часто складаються непрості, а то й відверто ворожі стосунки. Гармонія у класі настає тільки тоді, коли учні потрапляють у критичні ситуації морального вибору й роблять його на користь інших, показують свої кращі якості характеру. Саме критична ситуація, яка вимагає зробити власний вибір, є мірилом усіх цінностей: ставлення до навчання, взаємин з однолітками, гармонії у вчинках і в думках.

Такою критичною ситуацією для Сашка є смерть діда й необхідність щоденного спілкування з його душею, поміщеною в спеціальну кульку. Хлопчик постійно відчуває дідову присутність й прагне зрозуміти його душу й допомогти їй звільнитися й досягнути гармонії у вічності. Цю мету він усвідомлює не відразу, а мусить зрозуміти її, досліджуючи життєпис діда й зв’язуючи свої теперішні вчинки з його колишніми. Кулька з дідовою душею підсвідомо впливає на думки й вчинки хлопчика.

Складовими гармонійних стосунків з навколишнім світом стає прагнення до всебічного розвитку особистості підлітка. Хоч автор прямо й не називає їх, але вони складають, мов окремі пазли, картину світу головного героя й показують його гармонійний розвиток. Перша складова – це зміна ставлення до навчання. Спершу після смерті діда Турухтун-молодший змушений був вчитися, напружуючи всі сили, бо

Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі

батькам нічим було платити за його навчання. Але потім його праця вже стала звичною, стала приносити задоволення, тобто стала його гармонійною частиною.

Друга – взаємини з дівчиною, в яку закохався з першого погляду. Спочатку новенька, Настя, яка прийшла до їхнього класу у новому навчальному році, здавалася далекою й недосяжною, до того ж товаришувала із Сашковим ворогом – Мишком Курдіним, який виявився її родичем. І знову зблизили їх критичні ситуації – смерть рідних, намагання перебороти труднощі й сміливість Сашка, який не побоявся захистити дівчину від нападу зграї вуличних негідників. Наступна складова – взаємини з однокласниками. Єдиним другом з дитячих літ Сашко вважав Лебединського – однокласника, який завжди був поруч і в школі, і після уроків. Але в критичну хвилину, коли на Турухтуна вчинили напад вуличні хлопці, весь клас став на його захист, а особливо Курдін, до якого Сашко донедавна ставився з пересторогою. Зміцнюються стосунки Сашка Турухтуна й Курдіна, а потім і переростають у справжню дружбу після того, як вони презентували у школі розповіді про своїх предків, їхні психологічні портрети й так намагалися подолати давню ворожнечу між своїми сім'ями, подолавши давно скоєне зло, сьогодні досягти гармонії у своїх стосунках.

Не можна назвати гармонійними стосунки Олександра з батьками. Постійно зайняті роботою, дорослими справами, вони навіть не намагаються зрозуміти хлопчика, проникнути в його внутрішній світ, перейнятися його проблемами, навіть не цікавляться проектом про діда, який він готує. Сашко поводить себе чужою з батьками, намагається виконувати всі свої сімейні обов'язки, гарно вчиться у школі, щоб не засмутити тата й маму, але не відчуває духовної близькості з ними, не ділиться своїми міркуваннями, лише скупко розповідає про свої шкільні справи.

Дорослішання, перехід у доросле життя, тривожні думки про майбутнє, розставання з Настею хвилюють Сашка, розбурхують його душу, порушують гармонію й не дають по-справжньому відчувати себе щасливим. Він розуміє, що справді щасливими можуть бути тільки діти, а дорослим для відчуття щастя й гармонії бракує передусім свободи. Тому Сашко робить свій вибір, вирішуючи пожертвувати уявною гармонією заради правди й справедливості.

Своєрідним катарсисом у психологічному нагнітанні атмосфери хвилювань і безвиході є кінцівка повісті: Сашко випускає з душниці на волю дідову душу. Цей епізод є чи не найбільш символічним у творі, бо звільнена дідова душа просто розтанула в срібних хмаринках, припинила свою бадьору й переможну пісню й полинула в інші світи. Водночас Сашко, очевидно, буде покараний за свій вчинок, але вже не боїться цього, бо зрозумів, що зовнішня гармонія у взаєминах з навколишнім світом не замінить справжнього щастя – бути вільним і справедливим.

Отже, використовуючи прийоми психологізму – нагнітання думок, настроїв, почуттів –, а потім деструктуючи їх у несподіваний момент одним приховуваним вчинком, який є своєрідним переломним моментом, катарсисом, В. Арєнєв відтворює шлях особистості головного героя-підлітка до дорослішання, створення, а потім і руйнування гармонійних стосунків з оточуючим світом – дорослими й однолітками, показуючи важливість морального вибору в житті кожної людини. Це є однією з проблем, порушених у творі, дослідження всієї художньої структури повісті – перспективи подальших наукових розвідок.

Література

1. Арєнєв В. Душниця. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2014. 152 с.